

พิธีกรรมพื้นบ้านล้านนา มิติการสร้างเสริมสุขภาพจิต

Traditional Lanna rituals on the dimensions of mental health promotion

สามารถ ใจเตี้ย ส.ด.

Samart Jaitae, Dr.P.H.

คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

Faculty of Science and Technology,

มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

Rajabhat Chiang Mai University

DOI: 10.14456/dcj.2020.22

Received: October 22, 2019 | Revised: January 28, 2020 | Accepted: March 03, 2020

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอรูปแบบการสร้างเสริมสุขภาพจิตด้วยพิธีกรรมพื้นบ้านล้านนาสู่การเป็นทางเลือกในการสร้างเสริมสุขภาพจิตของประชาชน ทั้งนี้ในเขตภาคเหนือตอนบนการปฏิบัติเกี่ยวกับพิธีกรรมล้านนามีวัตถุประสงค์เพื่อการต่อรองให้หายจากความเจ็บป่วย ภายใต้กฎเกณฑ์ชุมชน ความเชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติส่วนบุคคลและชุมชน และแหล่งทรัพยากรของชุมชน ทั้งนี้การประยุกต์ใช้พิธีกรรมพื้นบ้านล้านนาเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพจิต ได้ส่งผลต่อการเสริมสร้างกำลังใจบุคคล ในส่วนของชุมชนก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ภายใต้ศักยภาพชุมชน การปฏิบัติพิธีกรรมทางพุทธศาสนา การเปลี่ยนแปลงลักษณะทางสังคม และการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ อย่างไรก็ตาม ปัจจัยทางสังคมโดยเฉพาะการสนับสนุนของครอบครัว ความต้องการความช่วยเหลือเมื่อเผชิญปัญหาและระบบการบริการสาธารณสุขในชุมชนเป็นปัจจัยสนับสนุนที่สำคัญต่อการเข้าร่วมพิธีกรรมพื้นบ้านของประชาชนและควรดำเนินกิจกรรมผ่านชมรมผู้สูงอายุ และอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน

Abstract

The purpose of this article is to present a model for mental health promotion among the local residents by taking advantage of traditional Thai Lanna rituals as an alternative to existing health promotion strategies. According to traditional belief, in Thailand's upper North traditional Lanna rituals have been widely used to ward off illnesses based on the community rules, personal and communal belief in supernatural powers, and community resources. Introduction of traditional Lanna rituals has been found to help increase a moral boosts among individuals. In terms of the impact on communities, the rituals have contributed to a learning process suitable for their existing capacity, religious rites, change in social characteristics, and utilization of natural resources. Nevertheless, certain social factors, particularly family support, the need for help when faced with problems, and community-based health service system, have played an important role in encouraging the local residents to participate in the rituals. In addition, it is recommended that these activities be implemented through the elderly club and village health volunteers.

คำสำคัญ

พิธีกรรมพื้นบ้านล้านนา,
การสร้างเสริมสุขภาพ, สุขภาพจิต

Keywords

Lanna rituals,
mental health promotion, mental health

บทนำ

พิธีกรรมพื้นบ้านล้านนาเป็นกระบวนการเชิงพฤติกรรมที่เป็นรูปธรรมของศาสนาและระบบความเชื่อ ซึ่งปรากฏอยู่ในชุมชน 8 จังหวัดภาคเหนือของประเทศไทย กระบวนการเหล่านี้ได้สะท้อนถึงความหวัง ความปรารถนา ความหวาดกลัว และความรู้สึกต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับความคิดและอารมณ์ของประชาชน การดำเนินกิจกรรมมักจะเกี่ยวข้องกับความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติโดยเฉพาะผีอันเป็นความเชื่อดั้งเดิมของชาวล้านนาที่สั่งสมสืบทอดกันมาช้านาน ประกอบกับความเชื่อลัทธิพราหมณ์และพุทธศาสนาที่กล่าวถึงการกำเนิดโลกและการเวียนว่ายตายเกิดของมนุษย์กลายเป็นพื้นฐานแนวความคิดที่สำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเฉพาะองค์ความรู้ในการป้องกันดูแลรักษาสุขภาพแบบพื้นบ้านล้านนาหรือภูมิปัญญามอเมือง ทั้งนี้ภูมิเหล่านี้นับเป็นองค์ความรู้อันเกิดจากการสั่งสมผ่านกระบวนการสืบทอด พัฒนาปรับปรุง และเลือกสรรมาแล้วเป็นอย่างดีสามารถนำมาใช้ในการดูแลสุขภาพในการสร้างเสริมสุขภาพ การป้องกันโรค การบำบัดรักษา และฟื้นฟูสุขภาพที่ครอบคลุมด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสิ่งแวดล้อมแบบองค์รวม⁽¹⁾ และยังคงมีบทบาทอยู่มากโดยเฉพาะในสังคมชนบทที่เชื่อมโยงเป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากการปฏิสัมพันธ์เชื่อมโยงและพึ่งพิงอาศัยกันระหว่างมนุษย์ สัตว์ พืชและธรรมชาติในระบบนิเวศเดียวกัน⁽²⁾ พิธีกรรมเหล่านี้จะใช้เพื่อการเสริมสร้างกำลังใจเมื่อประสบปัญหาสุขภาพหรือปัญหาภัยพิบัติทางธรรมชาติ และยังสะท้อนให้เห็นถึงความรู้ ความเข้าใจวิถีชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติที่สัมพันธ์กับประสบการณ์และบริบทแวดล้อมทั้งด้านภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม และประวัติศาสตร์ของสังคม โดยกระบวนการดำเนินกิจกรรมจะเชื่อมโยงกับครอบครัว และญาติมิตรที่ต้องพึ่งพาเกื้อกูลและเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน ภายใต้สังคมและสิ่งแวดล้อมในแต่ละพื้นที่ ที่กำหนดกฎเกณฑ์และเงื่อนไขของแนวทางการดำเนินชีวิต กระบวนการเหล่านี้เป็นการขับเคลื่อนระบบการบริการสุขภาพภายใต้ทุนทางวัฒนธรรมในแต่ละพื้นที่⁽³⁾ การดำเนินกิจกรรม

จะให้ความสำคัญกับความเชื่อและการให้คุณค่าของสัญลักษณ์นิยม (symbolism) ทั้งเวลาการประกอบพิธีกรรม สถานที่ประกอบพิธีกรรม เครื่องสังเวศ ประกอบพิธี (channel) โดยเนื้อหาสาระจะเป็นบทสวดและการสนทนาที่เกิดขึ้น

ในส่วนของปัญหาสุขภาพจิตแม้ความรู้ทางการแพทย์สมัยใหม่จะพัฒนาก้าวไกล สามารถรักษาโรคหลายชนิดให้หายขาดได้ แต่ปัญหาสุขภาพจิตซึ่งเป็นปัญหาสุขภาพที่เกี่ยวข้องกับ “ความคิด” “ความเชื่อ” ที่กำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ยังไม่มีแนวทางในการรักษาที่มีประสิทธิภาพ ทางเลือกการสร้างเสริมสุขภาพจิตภายใต้พิธีกรรมพื้นบ้านล้านนาเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจที่สนองความต้องการด้านจิตใจ ซึ่งจะช่วยให้ประชาชนเกิดพลังในการเผชิญกับปัญหาที่มากดคามเพื่อการมีชีวิตอยู่ และมีความสุขกับคุณค่าของชีวิตที่เป็นอยู่⁽⁴⁾ ประชาชนในภาคเหนือจึงมีความคิดความเชื่อด้านศาสนาพุทธและเรื่องผีควบคู่กัน กุศโลบายนี้ได้ก่อให้เกิดการเสริมสร้างกำลังใจให้กับผู้คนให้มีความหวังจากการช่วยเหลือของสิ่งที่ตนศรัทธา นอกจากนี้กระบวนการเหล่านี้ยังเป็นระบบอำนาจของชุมชนที่ใช้ขัดเกลา และควบคุมความสัมพันธ์ของประชาชน และเป็นแหล่งกำเนิดคุณค่าที่ทำให้ประชาชนให้ความสนใจกับการใช้วัฒนธรรมสุขภาพล้านนามากยิ่งขึ้น พิธีกรรมพื้นบ้านล้านนายังสะท้อนวิถีคิดหรือภูมิปัญญาพื้นบ้านของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์นั้นที่สามารถนำมาเป็นพลังในการอธิบายและยกระดับวิถีคิด ความเชื่อที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ให้พ้นจากข้อกล่าวหาที่ว่าระบบการดูแลสุขภาพแบบพื้นบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์เป็นความเชื่อที่มลาย เป็นความเชื่อที่ผิด ขาดความเป็นวิทยาศาสตร์ ไม่สามารถพิสูจน์และอธิบายได้ตามหลักเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ตามทัศนะของการแพทย์แผนปัจจุบันที่มักมองว่า ระบบการดูแลสุขภาพแบบพื้นบ้านเป็นเพียง “ระบบความเชื่อ” ไม่มีมูลฐานของเหตุผลที่พิสูจน์ได้ ในทางตรงข้ามวิถีคิดเกี่ยวกับความเจ็บป่วยในกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ มีพื้นฐานมาจากวัฒนธรรม ระบบความเชื่อและประเพณีปฏิบัติ

ซึ่งมีโครงสร้างหรือระบบตรรกทางวัฒนธรรมในตัว ของมันเอง ในพื้นที่ภาคเหนือ (ล้านนา) ประชาชนยังมีการใช้ภูมิปัญญาเหล่านี้ในการสร้างเสริมสุขภาพ ดังเช่น การใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านล้านนาของประชาชนจังหวัด เชียงใหม่ พบว่า ประชาชนส่วนใหญ่มีการปฏิบัติเกี่ยวกับการเลี้ยงผีบรรพบุรุษเพื่อให้คุ้มครองสมาชิกในครอบครัว นอกจากนี้การใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านล้านนาด้านสุขภาพ ยังเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาของคนรุ่นก่อนให้คงอยู่ต่อไป และอยากให้มีระบบการดูแลสุขภาพที่ผสมผสาน ระหว่างภูมิปัญญาด้านสุขภาพกับการแพทย์แผนปัจจุบัน⁽⁵⁾

พิธีกรรมพื้นบ้านล้านนาจึงเป็น มิติการ สร้างเสริมสุขภาพจิตที่มีความเกี่ยวข้องต่อบัจจัยเรื่อง ความเชื่อและการรับรู้ในการอธิบายและคาดคะเนต่อ การเกิดพฤติกรรมการสร้างกำลังใจเมื่อเผชิญการ เกิดความเจ็บป่วยทั้งมิติส่วนบุคคลและชุมชน

รูปแบบพิธีกรรมพื้นบ้านล้านนาเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพจิต

การดูแล รักษาสุขภาพของชาติพันธุ์ใน ภาคเหนือตอนบน มีความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตและสุขภาพ ของผู้คนซึ่งเชื่อว่า ชีวิตคนประกอบขึ้นด้วยองค์ประกอบ พื้นฐาน 2 อย่าง คือ รูปกับนาม หรือส่วนของธาตุ กับส่วนของขวัญ ซึ่งสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เมื่อใด ที่แต่ละส่วนบกพร่อง หรือความสัมพันธ์ระหว่างกาย กับใจไม่สมดุลก็ก่อให้เกิดความเจ็บป่วยขึ้นได้ เมื่อใด ก็ตามเมื่อเจ็บป่วยผู้คนจะแสวงหากระบวนการรักษา ที่เชื่อมโยงกับธรรมชาติ ภายใต้ข้อกำหนดของแต่ละพื้นที่ กระบวนเหล่านี้จะส่งผลต่อการมอง “สุขภาพ” ในฐานะ ที่เป็นทั้งหมด (Totality) ของการมีชีวิตอยู่ของบุคคล จึงเป็นทรรศนะแบบองค์รวมของเรื่องสุขภาพ (holistic view of health) ซึ่งมาจากการมีปฏิสัมพันธ์กันของปัจจัย ทางกายภาพ ทางจิตใจอารมณ์ สังคม จิตวิญญาณและ สิ่งแวดล้อม ที่ทำให้ผู้คนมีแนวทางในการดูแลรักษา สุขภาพที่เหมาะสม⁽⁶⁾ ทั้งนี้รูปแบบภูมิปัญญาพื้นบ้าน ล้านนาเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพจิต เช่น

การเลี้ยงผี การนับถือผีนั่นคงสืบเนื่องมาจาก ลัทธิบูชาบรรพบุรุษ (ancestor worship) คติความเชื่อ

เกี่ยวกับผีเป็นความเชื่อของมนุษย์มาตั้งแต่สมัยโบราณ เป็นพัฒนาการของความเชื่อระดับหนึ่งของมนุษย์ ที่เปลี่ยนแปลงไปตามโครงสร้างและสภาพของสังคม สำหรับชาวล้านนาแล้วความเชื่อในการนับถือผี คงจะเป็นความเชื่อดั้งเดิมที่มีอยู่มาก่อนที่พระพุทธศาสนา จะเผยแพร่เข้ามา ทั้งนี้ในโลกทัศน์ของชาวล้านนานั้น มีความเข้าใจว่าโลกมนุษย์กับโลกของผีนั่นซ้อนทับกันอยู่ และมีความเกี่ยวข้องกัน โดยเชื่อว่าผีนั่นมีจำนวนมากมาย ในทุกหนทุกแห่ง ทั้งในเมือง หมู่บ้าน ทุ่งนา แม่น้ำ เหมือง ผา ป่า ภูเขา และในบ้านเรือนจะมีผีปกปักษ์รักษาอยู่ ผีนั่นมีทั้งที่ให้คุณและให้โทษแก่มนุษย์ เป็นทั้งมิตร กับมนุษย์ ในขณะเดียวกันก็สามารถจะดลบันดาลให้ เกิดอันตรายแก่มนุษย์ได้ แต่การนับถือส่วนใหญ่ มักจะเป็นผีที่ให้การปกป้องคุ้มครองพิทักษ์รักษา และอำนวย คุณความดีให้แก่มนุษย์ด้วยมหรพิธาภพของผีเอง ถ้าในความสัมพันธ์นั้นมนุษย์กระทำดีต่อผี แต่ใน ขณะเดียวกันมนุษย์อาจได้รับโชคร้ายหรือสูญเสีย ผลประโยชน์ได้ ถ้าหากปฏิบัติตนไม่ถูกไม่ควร อันเป็น เหตุขัดใจผีหรือไม่ถูกใจ ในบรรดาผีดีจะมีลำดับชั้นตอน ตามอำนาจและหน้าที่ในอาณาเขตของตน ภาพแห่งผีนี สะท้อนให้เห็นถึงโครงสร้างทางการเมืองและสังคม ของชุมชนในภาคเหนือ โดยที่แต่ละหมู่บ้าน ตำบลและ เมือง จะมีวิญญาณคุ้มครองอยู่เป็นประจำ ในหมู่บ้าน ก็จะมีผีวิญญาณคุ้มครองหมู่บ้าน ผีเจ้าบ้านคุ้มครอง ตัวหมู่บ้านโดยเฉพาะ โดยผีเจ้าบ้านเป็นวิญญาณสูงสุด คุ้มครองเฉพาะหมู่บ้าน จะมีอำนาจเหนือหมู่บ้าน และ ไม่ครอบคลุมบริเวณเนื้อที่นา ข้างล่างสุดของลำดับชั้น ก็จะเป็นผีวิญญาณของเครื่องใช้ประจำบ้านต่างๆ เช่น เตา และหม้อหนึ่ง ในระหว่างกลางก็มีผีวิญญาณ เช่น ผีวิญญาณ ประจำทางเดิน ประจำวัด และประจำเรือนนอกเหนือ ไกลออกไปจากหมู่บ้านและไร่นา มีผีวิญญาณเอนกอนันต์ ที่คุ้มครองบริเวณที่ต่างๆ นานัปการ ที่สำคัญที่สุดคือ ผีเจ้าป่า ผีเจ้าเขา ผีวิญญาณประจำข้าวที่เรียกกันว่า เจ้าแม่โพสพ วิญญาณประจำแผ่นดินที่เรียกว่า เจ้าแม่ธรณี ผีวิญญาณที่อยู่ในลำดับสูงมักจะเป็นวิญญาณ ประเภทเจ้าหรือเทวบุตร เทวดา รูปแบบ การรักษา

ส่วนใหญ่จะอาศัยพิธีกรรมต่างๆ ในการดูแล และรักษาความเจ็บป่วยที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ผีในมิติสุขภาพของผู้คนในภาคเหนือจะแบ่งได้เป็น⁽⁷⁾

ผีดี ได้แก่ ผีบรรพบุรุษ มีผีปู่ย่า ผีมด ผีเม้ง ผีอารักษ์ ผีเสื้อวัด ผีเสื้อเมือง ผีเจ้าบ้าน ผีนา ผีเจ้า ผีเจ้าพ่อต่าง ๆ ที่คอยปกป้องรักษาป่าไม้ ต้นน้ำลำธาร ซึ่งจะมีชื่อเรียกตามสถานที่นั้นๆ เช่น ผีห้วยหลวง ผีห้วยทราย ผีดงฮัก เป็นต้น ผีเหล่านี้จะเป็นผีที่มีฤทธิ์เดชมาก ถ้าใครไม่นับถือหรือลบหลู่จะทำให้มีอันเป็นไปหรืออาจทำให้เจ็บไข้ได้ป่วย รักษาไม่หายจนกว่าจะทำพิธีขอขมาลาโทษ

ผีร้าย ได้แก่ ผีตายโหง ผีพราย ผีป่า ผีนางไม้ ผีปกกะโหล้ง ผีกองกอย ผีกะ ผีโพง ผีกระสือ เป็นต้น ผีเหล่านี้จะคอยหลอกหลอนให้ผู้คนหวาดกลัว บางครั้งเข้าสิงคนเพื่อขอสิ่งที่ตนต้องการ เช่น อาหารหรือที่อยู่อาศัย เรียกว่า ผีทัก จนผู้นั้นเจ็บไข้ได้ป่วย จะต้องนำข้าวปลาอาหารและเหล้าสังเวยจึงจะหาย

ทั้งนี้เมื่อถูกผีกระทำด้วยสาเหตุใด ๆ ต้องทำการเลี้ยงผีอันเป็นการให้อาหารแก่ผีตามที่ผีต้องการ โดยมีจุดประสงค์แตกต่างกันออกไป เช่น ทำให้ผีพอใจ และจะไม่มารบกวนคนอื่นอีก หรือเพื่อให้ผีหายโกรธที่คนทำให้ผีไม่พอใจ หรือคนประพฤตินิสัยที่ผิดศีลธรรม ประเพณี และเพื่อให้ผีพอใจ อันจะส่งผลต่อการคุ้มครองตลอดจนบันดาลให้เกิดสิ่งที่ดีงามแก่ผู้เลี้ยง การเลี้ยงผีในกรณีที่ต้องการให้หายหรือบรรเทาจากการเจ็บป่วยญาติผู้ป่วยจะไปถาม “เมื่อ” อันเป็นวิธีการเสี่ยงทายเพื่อวิเคราะห์หาสาเหตุของความเจ็บป่วยนั้น โดยในปัจจุบันจะผ่านคนทรงเจ้าที่เชื่อว่า สามารถติดต่อกับเจ้า เพื่อให้เจ้ามาสังเกตตนเองและช่วยเหลือมนุษย์ เมื่อเจ้าลงประทับจะถามญาติผู้ป่วยที่มาหาว่า มีเรื่องอะไร เมื่อทราบเรื่องราวแล้วเจ้าจะออกไปตรวจตราดูที่บ้านของผู้ป่วย ตลอดจนอาการผู้ป่วยว่า เป็นอย่างไร จากนั้นก็จะบอกว่า ถูกผีที่นั่นที่นี้กระทำเพราะต้องการอาหาร ผีที่มีกมมาทำร้าย หรือทักทายเพื่อขออาหารทั่วไป มักจะเป็นผีตายโหง ผีกระยักซ์ (ผีปอบ) ผีเจ้าที่ และผีเร่ร่อนไร้สังกัดอื่น ๆ (เจ้าทรงจะเป็นผู้บอกเอง) เมื่อทราบแล้วว่า

ผีที่ขออาหารเป็นผีประเภทใด เจ้าทรงจะบอกให้ญาติเตรียมของเลี้ยง ส่วนใหญ่จะเป็นลาบดิบ แกงอ่อม ไก่ต้ม 2 ตัว (โดยไก่ต้องนำไปเตรียมบริเวณที่จะเลี้ยงผีตั้งแต่การฆ่า การชำแหละและการต้ม) น้ำต้ม 1 แก้ว เหล้าขาว 1 ขวด กรวยดอกไม้และเมี่ยง

การเลี้ยงผีในกรณีดังกล่าวข้างต้นมักจะเลี้ยงในตอนพลบค่ำ (ภาษาล้านนาเรียกว่า สะลุ่มสะลุ่ม) ทำโดยใครก็ได้ แต่ส่วนใหญ่จะให้ผู้เฒ่าผู้แก่ในครอบครัวเป็นผู้กระทำพิธี โดยการเลี้ยงจะนำของเลี้ยงไปเลี้ยงผี ณ บริเวณที่ผีสิงสถิตย์อยู่ (เจ้าทรงจะเป็นผู้บอก) การบอกกล่าวจะบอกในทำนองว่า “ที่ได้ไปทำให้คนนั้นคนนี้ ได้เจ็บไข้ได้ป่วย เพราะอยากกินด้วยนั้น บัดนี้ผู้ข้าได้นำของเลี้ยงมาให้กินแล้ว ขอให้กินให้อิ่มหนา สำราญ และขอให้ภัย อโหสิกรรมแก่ผู้ป่วยด้วยเทิด” เมื่อวางของเช่นไว้ที่พื้นแล้ว คนเลี้ยงจะร่อนกว่าผีจะกินอิ่ม (ส่วนมากจะดูจากชั่วระยะเวลาอุปหมตก้าน) หลังจากเสร็จพิธี คนเลี้ยงจะเทน้ำและเหล้าในแก้วลงบนพื้น และขอของเลี้ยงจากผี แบ่งให้คนที่ไปเลี้ยงด้วย กิน ณ บริเวณที่เลี้ยง (ห้ามนำกลับบ้าน) และแบ่งบางส่วนวางบนใบตองหรือภาชนะ แล้วนำไปวางบนพื้นบริเวณที่เลี้ยง⁽⁸⁾ จะเห็นได้ว่าความเชื่อเกี่ยวกับผีในชุมชนล้านนาเป็นกระบวนการภายใต้ลัทธิบูชาบรรพบุรุษที่สะท้อนทางเลือกในการสร้างเสริมสุขภาพจิตชุมชน ทั้งนี้ผีในมิติวัฒนธรรมสุขภาพชุมชนเป็นการช่วยเหลือ คุ้มครอง ป้องกันชุมชนเมื่อประสบปัญหาและต้องการความช่วยเหลือ และเป็นทางเลือกในการสร้างเสริมสุขภาพจิตของผู้คน ภายใต้ความศรัทธาและความเชื่อส่วนผีในมิติวัฒนธรรมเพื่อการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้าน เป็นการนำภูมิปัญญาพื้นบ้าน มาจัดการทรัพยากรธรรมชาติด้วยกฎเกณฑ์ที่ชุมชนเป็นผู้กำหนด⁽⁹⁾ ทั้งนี้สัญลักษณ์ที่เด่นชัด คือ ผ้าเหลืองที่ผูกไว้กับต้นไม้ ซึ่งสะท้อนถึงความต้องการในการปกป้องรักษาต้นไม้ต้นนี้ให้คงอยู่ตลอดไป ห้ามมิให้ผู้ใดมาตัดทำลาย

การสืบชะตา พิธีกรรมนี้เป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่ประชาชนให้กลับคืนสู่สภาพปกติ และเพื่อ

เป็นสิริมงคล ขับไล่สิ่งเลวร้ายให้ผ่านพ้นไป การประกอบพิธีสืบชะต้ามักกระทำในช่วงเช้าถึงเที่ยงวันเท่านั้น ผู้ที่จะสืบชะตาจะเป็นผู้กำหนดวันประกอบพิธี การสืบชะตาในล้านนาแบ่งออกเป็น 4 ประเภท⁽¹⁰⁾ คือ

ประเภทที่ 1 การสืบชะตาเมือง มีหลักฐานปรากฏมีมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าสามฝั่งแกน กษัตริย์ล้านนาในราชวงศ์มังราย เชื่อกันว่า การสร้างบ้านแปงเมืองจะต้องมีดวงชะตาเมือง มีจุดศูนย์กลางของเมืองจะต้องหาฤกษ์ยาม ดังนั้นเมื่อบ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองประชาชนอยู่เย็นเป็นสุข ก็มักจะทำพิธีสืบชะตาเมือง เพราะบ้านเมืองนั้นจะต้องมีเทพเจ้าที่ปกปักรักษาคุ้มครอง เช่น พระลือเมือง พระทรงเมือง พระหลักเมือง การสืบชะตาเมืองจึงเป็นพิธีที่แสดงออกซึ่งความเคารพกตัญญูต่อผู้พิทักษ์รักษาบ้านเมืองให้อยู่รอดปลอดภัยในทางกลับกัน หากมีเหตุการณ์ผิดปกติในบ้านเมืองเป็นเหตุให้ได้รับความเดือดร้อนด้วยประการต่างๆ ก็มักจะจัดให้มีการสืบชะตาเมืองด้วยเช่นกัน

ภาพที่ 1 แสดงเครื่องประกอบพิธีกรรมสืบชะตาคน

ประเภทที่ 4 การสืบชะตาพืชผล การสืบชะตาพืชไม่ค่อยเป็นที่แพร่หลายมากนัก ส่วนใหญ่การสืบชะตาพืชผลก็เพื่อให้พืชพันธุ์ธัญญาหารอุดมสมบูรณ์ และเพื่อให้เกิดสิริมงคลแก่เรือกสวนไร่นาของผู้ที่ทำการสืบชะตา โดยจะจัดให้มีการสืบชะตาพืช เมื่อเรือกสวนไร่นาแห้งแล้งไม่อุดมสมบูรณ์ และมีเครื่องบูชาเหมือนกับ

ประเภทที่ 2 การสืบชะตาบ้าน มีจุดมุ่งหมายเพื่อขับไล่สิ่งที่เป็นเสนียดจัญไรในหมู่บ้าน และเพื่อให้เกิดมงคลแก่หมู่บ้านนั้นๆ ในปีหนึ่งมักจะจัดให้การสืบชะตาบ้านหนึ่งครั้ง และมักจะทำก่อนเข้าพรรษา บางแห่ง ก็ทำในวันปากปี และทำกันที่ “หอเลื้อบ้าน” โดยชาวบ้านจะมาช่วยกันเตรียมสถานที่ มีการประดับฉัตร ธง ต้นกล้วย ต้นอ้อย ด้ายสายสิญจน์ ปักธงทิวต่างๆ และทำที่บูชาสังเวท้าวทั้งสี่และเทพยดาอารักษ์ พระเลื้อบ้าน พระเลื้อเมือง

ประเภทที่ 3 การสืบชะตาคน มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้อยู่เย็นเป็นสุข ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ โดยการทำบุญขึ้นบ้านใหม่ กุฏิใหม่ หรือทำบุญอายุครบรอบปี มักนิยมจัดให้มีพิธีสืบชะตาเพื่อความเป็นสิริมงคล ซึ่งมักจะทำพิธีกันที่บ้านหรือห้องโถง ซึ่งเป็นสถานที่กว้างขวางพอที่จะต้อนรับแขกที่มาร่วมงาน บางแห่งนิยมจัดที่วัด ส่วนพระภิกษุจะทำพิธีในวิหาร โดยจัดพิธีสืบชะตาเหมือนกันกับสืบชะตาคนธรรมดา

เครื่องบูชาในการสืบชะตาบุคคล

ผลที่เกิดขึ้นด้านสังคมวิทยาของพิธีสืบชะตาเป็นวิธีการเสริมสร้างกำลังใจให้คนในชุมชนสามารถเผชิญกับปัญหาในการดำเนินชีวิต และแก้ปัญหาร่วมกันด้วยความสามัคคีกลมเกลียวของคนในสังคม ส่วนด้านมานุษยวิทยาเป็นการหล่อหลอมคติความเชื่อ ค่านิยม

การแสดงออก จนกลายเป็นพลังของสังคม และด้าน ประเพณีพิธีกรรมเป็นการสร้างความสัมพันธ์ ในวิถีชีวิต เป็นการแสดงออกที่มีแบบแผนและเป็นเอกลักษณ์ของ ชาวล้านนา นอกจากนี้พิธีกรรมการสืบชะตาในล้านนาที่ ปฏิบัติกันจนถึงปัจจุบัน ยังได้รับอิทธิพลจากอัมมปัทมฎกเถร เรื่อง อายุวัฒนกุมาร 3 ด้าน คือ

1. อิทธิพลด้านความเชื่อ คือ ความเชื่อ เรื่องอานาภาพของพระรัตนตรัย ความเชื่อในเรื่องกรรม ความเชื่อในเรื่องมงคล และความเชื่อในเรื่องเจ้ากรรม นายเวร

2. อิทธิพลด้านพิธีกรรม คือ การจัดเตรียม สถานที่ เครื่องประกอบพิธี การนิมนต์พระสงฆ์สวด พระปริตร

3. อิทธิพลด้านบุญกิริยา คือ ทานมัย สิลมัย ภาวนามัย อปายณมัย ปัตติทานมัย อัมมัสสวนมัย อัมมเทศนามัย พิธีกรรมสืบชะตาในล้านนาจึงถือได้ว่าเป็นกิจกรรมทางศาสนาที่ส่งเสริมกุศลกรรมทั้ง ทางกาย ทางวาจา และทางจิตใจอย่างครบถ้วนบริบูรณ์ การประกอบพิธีกรรมสืบชะตานี้ ถ้าจะให้เกิดประโยชน์ ตามวัตถุประสงค์ควรจะต้องประกอบพิธีด้วยศรัทธาและ ปัญญา หากประกอบพิธีด้วยศรัทธาเพียงอย่างเดียว อาจจะเป็นไปได้ในทางมลาย และยึดติดอยู่เพียงรูปแบบ พิธีกรรม แต่ถ้าประกอบด้วยปัญญาแล้ว จะทำให้เข้าถึง หลักศาสนา อันเป็นสาระสำคัญที่แฝงอยู่ในพิธีสืบชะตา

จะเห็นได้ว่าเครื่องประกอบพิธีในการสืบชะตา จะมีความหลากหลาย ทั้งนี้สัญลักษณ์เหล่านี้จะสะท้อน ความหมายของการดำรงชีพให้การใช้ชีวิตอย่างปกติสุข ภายใต้ความเชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น กระโจมสามขา ที่ตั้งอยู่กลางพิธี หน่อกล้วย เป็นต้น

พิธีส่งแถน (ปูแถน ย่าแถน) พิธีกรรมนี้ จะกระทำเมื่อมีสมาชิกในครอบครัวเจ็บป่วยเรื้อรัง เป็นเวลานาน รักษาไม่หาย หรือเด็กที่คลอดมาเลี้ยงยาก คนล้านนาเชื่อว่าเป็นผลมาจาก “ปูแถน ย่าแถน” หรือ เรียกอีกอย่างว่า “พ่อเกิด แม่เกิด” เพราะเชื่อว่ามนุษย์ ทุกคนเกิดมา “ปูแถน ย่าแถน” เป็นผู้ที่ยังหรืออนุญาต ให้วิญญาณแต่ละดวงมาเกิดในโลกมนุษย์ แต่อาจมี

วิญญาณบางดวงที่หนีลงมาเกิดทำให้ “พ่อเกิด แม่เกิด” ไม่พอใจ อยากนำวิญญาณนั้นกลับคืนไป จึงตลบันดาล ให้คนที่เป็วิญญาณนั้นเกิดอาการเจ็บป่วยเรื้อรัง รักษาไม่หาย อุปกรณ์ที่ใช้ในพิธีส่งแถนแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ เครื่องบูชาครูที่เรียกว่าขันตั้งอาจารย์ มีกรวยหมาก กรวยพลู กรวยดอกไม้ เบี้ย หมาก เทียนขนาดเล็ก 4 คู่ เมื่ออาจารย์ผู้ประกอบพิธีมาถึง เจ้าของบ้านที่จะส่ง ผีเชิญ ประเคนขันครู อาจารย์ยกขันครูขึ้นระดับหน้าผาก แล้วกล่าวคำขึ้นครู หลังจากนั้นเอาใบตองกล้วย 4 ใบ มาลงอักขระ แล้วเอาวาง 4 มุมของแพذن้อ เอาสะตวง ที่บรรจุเครื่องครัววางทับใบตอง จากนั้นอาจารย์เสกมนต์ เป่าลงไปที่สะตวง 7 ครั้ง แล้วให้คนนำแพที่บรรจุสะตวง ไปลอยที่แม่น้ำหรือในลำเหมือง ถ้าเป็นแม่น้ำหรือ ลำเหมืองที่อยู่ทางทิศตะวันตกของเรือนเจ้าของ เครื่องบูชายิ่งดี เมื่อคนที่นำแพไปลอยน้ำเดินทางกลับ ห้ามหันหลังกลับไปดู ในระหว่างที่ให้คนนำแพสะตวง ไปลอยนั้น อาจารย์ทำนํ้ามนต์ด้วยนํ้า 3 ห้วย หรือ 3 บ่อ แล้วเอายอดของใบหนาด 3 ยอด จุ่มนํ้ามนต์ประพรมให้ กับผู้ส่งผีเชิญ เป็นอันว่าเสร็จพิธี⁽¹¹⁾ ในส่วนของการ สร้างเสริมสุขภาพจิตพิธีการส่งแถนช่วยให้ผู้ป่วยมี กำลังใจในการรักษาความเจ็บป่วยให้หายเป็นปกติ เนื่องด้วยพิธีส่งแถนสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อในเรื่อง ของภพภูมิโลกมนุษย์และโลกวิญญาณซึ่งโลกทั้งสอง ยังมีความสัมพันธ์กัน การประกอบพิธีกรรมนี้จึงเป็น การติดต่อระหว่างทั้งสองโลกผ่านการเจรจาต่อรอง เพื่อแลกเปลี่ยนความเจ็บป่วยกับโลกวิญญาณผ่าน รูปแบบกิจกรรม สถานที่และเครื่องประกอบพิธีกรรม ที่หลากหลาย

พิธีการถอนชิต ในชุมชนล้านนายังมีความเชื่อ เกี่ยวกับการนำสิ่งที่ทำให้การดำเนินชีวิตมีอุปสรรค เรียกว่าพิธีการถอนชิต “ชิต” เป็นภาษาท้องถิ่นของ ล้านนาที่ใช้กันมานานแล้ว หมายถึง การกระทำหรือ เหตุการณ์ที่เป็นเสนียด จัญไร หรืออัปมงคล ซึ่ง อาจเกิดได้หลายทางด้วยกันทั้งที่เกิดจากการกระทำ ของมนุษย์เอง เกิดจากสัตว์ หรือเป็นปรากฏการณ์ ทางธรรมชาติที่ผิดจากภาวะปกติ ชาวล้านนาเชื่อว่า

ถ้ามีเหตุการณ์ “ชืด” ดังกล่าวเกิดขึ้นในครอบครัวหรือชุมชนจะเจอนำความเป็นอัปมงคลมาสู่ผู้ที่เป็นต้นเหตุครอบครัว หรือชุมชนนั้นได้ ดังนั้นเพื่อปัดเป่าให้พ้นชืดหรือแก้ไขให้หนักกลายเป็นเบาจึงต้องทำการแก้ไขหรือ “ถอนชืด” ตามจารีตประเพณีแต่โบราณ ประชาชนในล้านนายังเชื่อว่า ลักษณะชืดบางประเภทที่เป็นชืดใหญ่ ไม่สามารถแก้ไขด้วยพิธีกรรมใดๆ ได้ ผู้ต้องชืดประเภทนี้ต้องได้รับผลกระทบการกระทำนั้นอย่างหนักหนาสาหัสสาครรจ์ ในบางกรณีอาจต้องชดใช้ด้วยชีวิตอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้งนี้วัสดุอุปกรณ์ในการประกอบพิธีกรรม จะเป็นอาหารหวานคาวหรือสิ่งของที่ใช้ในชีวิตประจำวัน⁽¹²⁾ การถอนชืดจึงมุ่งหมายเพื่อขจัดความไม่ดีหรือสิ่งชั่วร้ายต่างๆ ที่ไม่เป็นมงคลออกไป และเพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลกับตนเอง ครอบครัว และชุมชน ซึ่งนำไปสู่กำลังใจในการดำเนินชีวิตประจำวัน

จะเห็นได้ว่าสัญลักษณ์ในพิธีสงฆ์และการถอนชืดเป็นการแสดงให้เห็นถึงการต่อรองกับผีผ่านเครื่องเซ่นไหว้ ซึ่งเมื่ออาการเจ็บป่วยเริ่มทุเลาลงก็จะเชื่อว่าผีให้อภัยแล้ว ผู้ป่วยและญาติก็จะเกิดกำลังใจในการรักษาความเจ็บป่วยนั้นต่อไป

ทั้งนี้องค์ความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการสร้างเสริมสุขภาพจิตจะได้มาด้วยการถ่ายทอดความรู้จากญาติ พ่อ แม่ และการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ที่เชื่อมโยงกับการแสวงหาทางเลือกในการรักษาอาการเจ็บป่วยที่ระบบการแพทย์แผนปัจจุบันไม่สามารถตอบสนองได้ และที่สำคัญกระบวนการลักษณะนี้ได้แสดงให้เห็นถึงความเอื้ออาทรของผู้ใกล้ชิดและคนในชุมชนที่พยายามช่วยเหลือเพื่อให้ผู้ป่วยหายหรือทุเลาจากอาการเจ็บป่วย เป้าหมายของกระบวนการส่วนใหญ่เน้นการสร้างเสริมกำลังใจให้ผู้ที่ศรัทธามีกำลังใจในการแก้ไขปัญหาที่ตนเอง ครอบครัวและชุมชนกำลังประสบ ทั้งนี้บุคคลได้ดำเนินผ่านสัญลักษณ์ที่มีความหลากหลายแตกต่างกันตามสภาพพื้นที่และชาติพันธุ์แต่ละแห่ง สอดคล้องกับพิธีกรรมพื้นบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ในชุมชนสบเปิง ที่สะท้อนให้เห็นถึงอัตลักษณ์ร่วมกันของกลุ่มชาติพันธุ์ โดยผ่านความเชื่อ

และพิธีกรรมที่แสดงออกให้เห็นว่า ความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น ผีบรรพบุรุษ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำบ้านประจำชุมชน และพิธีกรรมทางศาสนาพุทธ เป็นแกนยึดโยงคนในชุมชนให้เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน และยังสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทหน้าที่ และคุณค่าทางสังคมในการอธิบายถึงที่มา เหตุผลของพิธีกรรมต่างๆ ซึ่งมีบทบาทในการรักษามาตรฐานทางพฤติกรรมที่เป็นแบบแผนของสังคมและท้องถิ่น และมีบทบาทในการเป็นทางออกให้กับความคับข้องใจของบุคคลอันเกิดจากกฎเกณฑ์ทางสังคมและธรรมชาติ รวมถึงสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าทางด้านความสามัคคีของคนในชุมชนสบเปิงที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม โดยการยอมรับและเข้าใจแนวปฏิบัติตามความเชื่อของวัฒนธรรมในชุมชนตนเอง คุณค่าด้านความสัมพันธ์ของคนในครอบครัว ด้านคุณธรรมจริยธรรมของพุทธศาสนา และการศึกษาเกี่ยวกับพิธีกรรมในชุมชน⁽¹³⁾

การใช้และผลลัพธ์การสร้างเสริมสุขภาพจิตด้วยพิธีกรรมพื้นบ้านล้านนา

การสร้างเสริมสุขภาพจิตด้วยพิธีกรรมพื้นบ้านล้านนา มีการผสมผสานร่วมกับการสร้างเสริมสุขภาพแผนใหม่ โดยเฉพาะในกลุ่มผู้สูงอายุที่บางพื้นที่ยังคงมีการใช้เพื่อการสร้างเสริมสุขภาพจิตของตนเองและชุมชน ดังเช่น ผู้สูงอายุในพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลสะลงอำเภอมะริม จังหวัดเชียงใหม่ ที่มีความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติ ร้อยละ 95.80 มีการประกอบพิธีกรรมตามแบบแผนภูมิปัญญาพื้นบ้านล้านนา เพื่อการสร้างเสริมสุขภาพจิตในชุมชน ร้อยละ 94.10 ผู้สูงอายุมีระดับความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมพื้นบ้านล้านนาเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพจิตโดยรวมเฉลี่ยระดับดี (ร้อยละ 89.01) และมีเจตคติต่อการสร้างเสริมสุขภาพจิตด้วยพิธีกรรมพื้นบ้านล้านนาโดยรวมเฉลี่ยระดับสูง (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.64) ทั้งนี้จำนวนสมาชิกในครัวเรือนและความรู้พิธีกรรมพื้นบ้านล้านนาเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพจิตของผู้สูงอายุมีความสัมพันธ์กับเจตคติต่อการใช้พิธีกรรมพื้นบ้านล้านนาเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพจิตของผู้สูงอายุอย่างมีนัยสำคัญ

ทางสถิติ แสดงให้เห็นว่าพิธีกรรมพื้นบ้านล้านนาเป็นทางเลือกในการสร้างเสริมสุขภาพจิตของผู้คนภายใต้กฎเกณฑ์ชุมชน ความเชื่อ และทรัพยากรในชุมชน⁽¹⁴⁾ ผู้สูงอายุยังให้เหตุผลว่าการสร้างเสริมสุขภาพจิตด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้านล้านนายังเป็นการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม การมีโอกาสได้เข้าร่วมพิธีกรรมจะทำให้พ้นจากเคราะห์กรรม แคล้วคลาดจากภัยอันตรายต่างๆ จิตใจสงบ ทำให้อยู่เย็นเป็นสุข หายจากโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ ทำให้มีกำลังใจ รู้สึกสบายใจที่ได้รับเกิดการดูแลจากสิ่งเหนือธรรมชาติ รวมถึงก่อเกิดความสามัคคีของคนในหมู่บ้าน แต่การประกอบพิธีกรรมบางพิธีกรรมมีค่าใช้จ่ายในการทำพิธีสูง เช่น ข้าวของเครื่องสังเวยต่างๆ ที่ใช้ประกอบการทำพิธี ค่าแรงพ่อหมอ (ค่าขึ้นครูหมอเมือง) ในการทำพิธีกรรม พิธีกรรมบางรูปแบบมีขั้นตอนในการดำเนินกิจกรรมที่ยุ่งยาก ซับซ้อน ผู้สูงอายุยังเชื่อว่าการประกอบพิธีกรรม หากทำผิดขั้นตอนหรือท่อกาผิดก็อาจทำให้ไม่สัมฤทธิ์ผล และอาจทำให้โดนของเข้าตัวได้⁽¹⁵⁾ การใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านล้านนาจึงเป็นการแสวงหาแนวทางในการแก้ไขผลกระทบที่เกิดขึ้นกับตนเองและสมาชิกในครอบครัว ภายใต้กระแสของความเป็นเมืองที่แผ่ขยายพื้นที่ลูกหลานพื้นที่อยู่อาศัย พื้นที่เกษตร และพื้นที่สาธารณะของชุมชน รวมถึงความเป็นวิถีชีวิตที่เรียบง่าย แต่อย่างไรก็ตามภูมิปัญญาพื้นบ้านล้านนาเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพจิตก็ยังสามารถผสมผสานกับกิจกรรมในชีวิตประจำวันของผู้คนได้ โดยเฉพาะพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับผี เช่น ผีเสื้อบ้าน ผีบ้าน ผีเรือน ผีบรรพบุรุษ การทรงเจ้า การบนบานสานกล่าวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และการขอขมากับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนเองเคารพ เมื่อเกิดการกระทำที่ผิดพลาด

พิธีกรรมพื้นบ้านล้านนาก็ก่อให้เกิดผลลัพธ์ต่อมิติสุขภาพจิตส่วนบุคคล เช่น พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับการลดเคราะห์และเสริมดวงชะตาที่ส่งผลต่อสุขภาพจิตของประชาชนในอำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า การประกอบพิธีกรรมด้านการเสริมดวงชะตาต้องมียอดประกอบที่สำคัญ⁽¹⁶⁾ ดังนี้

1. ลักษณะของผู้นำพิธีกรรมที่มีความเป็นอาวุโส ได้ศึกษาร่ำเรียนทางพุทธศาสนามามาก มีการปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรมอันดี เป็นแบบอย่างที่ดี มีจิตใจดี ช่วยเหลือผู้อื่นอยู่เสมอ มีความรู้ มีความขยันและมีความชำนาญในการประกอบพิธีกรรม จึงทำให้ประชาชนเกิดความเชื่อถือและเชื่อมั่นว่า พิธีกรรมและความเชื่อที่มีอยู่ ส่งผลที่ดีต่อสุขภาพ

2. บทสวดที่มีลักษณะเป็นคำพูดที่ดี น่าฟัง ความเป็นระเบียบ ไพเราะ มีเนื้อหามาจากหลักคำสอนทางพุทธศาสนาหรือบทสวดมนต์ เมื่อฟังแล้วทำให้เกิดกำลังใจ เกิดพลังให้คลายจากความทุกข์ หายจากอาการป่วยต่างๆ

3. บรรยากาศที่เป็นไปด้วยความอบอุ่น บรรยากาศที่ทำให้เกิดความรู้สึกศักดิ์สิทธิ์ ทำให้เกิดความมั่นใจ จึงทำให้ส่งผลต่อสุขภาพจิตที่ดีได้

4. องค์ประกอบของพิธีกรรมด้านวัตถุที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม เช่น รูป เทียน หมาก พลุ มะพร้าว ลูกตาล กล้วย อ้อยและอื่นๆ ใช้เป็นสัญลักษณ์หรือสิ่งที่ใช้แทนค่าอีกสิ่งหนึ่ง เพื่อส่งผ่านคุณค่าให้แก่มโนใจ ให้เกิดสุขภาพทางจิตที่ดี และองค์ประกอบของพิธีกรรมด้านการปฏิบัติหรือการกระทำที่มีวัตถุประสงค์ของการปฏิบัติที่มุ่งเน้นให้เกิดการทำความดี เช่น การให้ทาน การให้ชีวิตสัตว์ การถวายสิ่งของการละเว้นการทำชั่ว ละเว้นการทำบาป ให้มีความเคารพนับถือ มีความนอบน้อมต่อผู้อื่น ไม่ลบหลู่ดูหมิ่นผู้อื่น ส่งผลต่อสุขภาพที่ดีทั้งจิตใจ ร่างกาย สังคมและจิตวิญญาณ

5. ความเชื่อของผู้เข้าร่วมพิธีกรรม ส่งผลให้เกิดสุขภาพที่ดีได้ เนื่องจากพิธีกรรมลดเคราะห์และเสริมดวงชะตา มีแนวคิดในการส่งเสริมความเชื่อที่เชื่อมโยง ส่งผลให้เกิดสุขภาพที่ดี

ทั้งนี้ผลทางด้านสุขภาพของผู้ที่ได้เข้าร่วมพิธีกรรมลดเคราะห์และเสริมดวงชะตา (สืบชะตา) ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมทุกคนมีความพึงพอใจต่อผลของการประกอบพิธีกรรม ที่ส่งผลต่อสุขภาพอย่างน้อย 1 ด้าน (ร่างกายจิตใจ สังคมและจิตวิญญาณ) โดยเฉพาะ

อย่างยิ่งผลต่อสุขภาพด้านจิตใจ

ส่วนมิติสุขภาพจิตชุมชน มีนัยสำคัญที่ก่อเกิดกระบวนการการเรียนรู้ชุมชนภายใต้ศักยภาพชุมชน การปฏิบัติพิธีกรรมทางพุทธศาสนา การเปลี่ยนแปลงลักษณะทางสังคม และการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ ดังเช่น นัยยะทางสังคมที่ถูกซ่อนไว้ในพิธีกรรม การเลี้ยงผีเสื้อบ้านในหมู่บ้านแม่ทาพบว่า การรวมเงินกันทุกหลังคาเรือน เพื่อนำมาซื้อหมูและวัสดุอุปกรณ์อื่นใช้ในการประกอบพิธีกรรม ชาวบ้านทุกหลังคาเรือนจะให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีเพราะเชื่อว่า หากไม่ให้ความร่วมมืออาจทำให้ตนเองและคนในครอบครัวเจ็บป่วยไม่สบายได้ การทำความสะอาดและการประกอบอาหารร่วมกัน ก่อเกิดเป็นความสมัครสมานสามัคคีกันขึ้นระหว่างชาวบ้านทั้งสามหมู่บ้าน การรับประทานอาหารร่วมกันเมื่อเสร็จขั้นตอนพิธีกรรมเช่นไหว้ผีเสื้อบ้าน กุศโลบายนี้ทำให้ชาวบ้านได้พบปะพูดคุยกัน เกิดความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น รวมทั้งการเลี้ยงผีเสื้อบ้านยังเป็นกุศโลบายในการแบ่งปันอาหารระหว่างชาวบ้านด้วยตนเอง การเลี้ยงผีเสื้อบ้านจึงเป็นกลไกในการควบคุมดูแล จัดระเบียบกฎเกณฑ์ของชุมชนที่แฝงไว้ด้วยกลไกในการควบคุมดูแลและจัดการหมู่บ้าน จัดระเบียบคนในชุมชน หรือเป็นเสมือนโครงสร้างหนึ่งที่ทำหน้าที่จัดระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ให้ชาวบ้านประพฤติปฏิบัติตามกฎเกณฑ์เพื่อการดำรงชีวิตร่วมกันในหมู่บ้านอย่างปกติสุข นอกจากนี้พิธีกรรมและความเชื่อในเรื่อง ผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ยังมีอำนาจในการหลอมรวมผู้คนต่างกลุ่มให้กลายเป็นคนกลุ่มเดียวกัน^(17, 18)

จะเห็นได้ว่า พิธีกรรมพื้นบ้านล้านนาเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพจิตยังคงมีการปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยมีองค์ประกอบและเป้าหมายที่สะท้อนความต้องการการหลุดพ้นจากสภาพปัญหาที่ตนเองกำลังประสบ โดยเฉพาะความเจ็บป่วยด้านร่างกาย ภายใต้ความเชื่อและความศรัทธาอำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติ และยังเป็นข้อกำหนดข้อห้ามในการดำรงชีวิต ทั้งการประกอบกิจกรรมมงคลและอวมงคล การทำการเกษตรและการปลูกสร้างที่อยู่อาศัย

กระบวนการเหล่านี้ยังเป็นการนำทุนสังคมในแต่ละพื้นที่มาประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสม ทั้งนี้การสร้างเสริมสุขภาพและการเสริมความเข้มแข็งให้ทุนทางสังคมในชุมชนโดยใช้ยุทธศาสตร์การสร้างการมีส่วนร่วมขององค์กรที่เกี่ยวข้อง จะส่งผลให้ชุมชนได้รับการผลักดันให้ร่วมมือในการควบคุมโรค โดยเฉพาะการคัดนหาระยะเริ่มต้นและการส่งเสริมสุขภาพประชากรกลุ่มเสี่ยง⁽¹⁹⁾

สรุป

พิธีกรรมพื้นบ้านล้านนาเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพจิต ได้สะท้อนมุมมองการแสวงหาทางเลือกในการดูแลสุขภาพจิตด้วยตนเอง กระบวนการเหล่านี้ยังเป็นการสร้างโอกาสให้เกิดการพบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน ผ่านการให้คุณค่าของสัญลักษณ์นิยม (symbolism) ที่เป็นปรากฏการณ์ สถานที่และสิ่งของโดยเป้าหมายของการใช้สัญลักษณ์เหล่านี้ มักจะมุ่งหวังให้หาย หรือบรรเทาอาการเจ็บป่วย หลุดพ้นจากสถานการณ์ที่ตนเองไม่พึงประสงค์ และตอบสนองต่อความต้องการสิ่งที่ตนเองประสงค์ เมื่อได้ดังที่ตนเองต้องการแล้ว มักจะให้การตอบแทนโดยการเลี้ยงขอบคุณ ซึ่งเป็นกุศโลบายหนึ่งในการเสริมสร้างกำลังใจให้กับผู้คนให้มีความหวังจากการช่วยเหลือของสิ่งที่ตนศรัทธา บางครั้งอาจจะแฝงด้วยผลประโยชน์ที่เป็นสิ่งของหรือเงินที่ผู้นำกิจกรรมเก็บจากเครื่องเช่นสังเวทย์ต่างๆ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นความพึงพอใจของแต่ละบุคคล ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรให้ความสำคัญกับกิจกรรมเสริมสร้างองค์ความรู้สู่แนวทางการปฏิบัติในการประยุกต์ใช้ เพื่อการสร้างเสริมสุขภาพที่เหมาะสมและถูกต้อง ทั้งนี้กลุ่มผู้สูงอายุจะมีบทบาทที่สำคัญต่อการดำเนินกิจกรรมดังกล่าวโดยการเป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้โดยเฉพาะการจัดหา สร้าง และการสื่อความหมายของสัญลักษณ์นิยมที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการเข้าร่วมและสะท้อนผลด้านการสร้างเสริมสุขภาพจิตหลังจากกระบวนการพิธีกรรมนั้นเสร็จสิ้น ส่วนการประยุกต์รูปแบบพิธีกรรมล้านนาสู่การปฏิบัติควรมีการกระตุ้นและส่งเสริมให้ประชาชนทุกกลุ่มวัยเกิดการ

เรียนรู้และสร้างคุณค่าในลักษณะของการสร้างและพัฒนา แหล่งเรียนรู้ในชุมชน เช่น วัดหรือโรงเรียน รวมถึง กิจกรรมที่ส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากประสบการณ์ ของผู้สูงอายุ หมอพิธีกรรม พระสงฆ์โดยทุกขั้นตอนต้อง ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้อย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

1. Pongboriboon U. Holistic health care by using thai wisdom. Journal of The Police Nurse 2014; 6:250–62. (in Thai)
2. David R.W. The wisdom of whores: bureaucrats, brothels and the business of AIDS [Internet]. 2010 [cited 2020 Jan 16]. Available from: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3577168/>
3. Opasanant P, Ratanasuwan W, Punyawong S. Development of health service system for older adults in the community. Journal of Nursing and Health Care 2017;35:177–87. (in Thai)
4. Gaston J, Haisfield-Wolfe M.E, Reddick B, Goldstein N, Lawal TA. The Relationships among coping strategies, religious coping, and spirituality in African American woman with breast cancer receiving chemotherapy. Oncology Nursing Forum 2013;40:120–31.
5. Jaitae S. Health care behavior by using local wisdom of people, Chiang Mai Province. The Northern Region Journal of Science and Technology 2010;3:43–50. (in Thai)
6. Taopasert Y, Taopasert K. Physical therapy in lanna medicine. Chiang Rai: Chiang Rai Rajabhat University; 2004. (in Thai)
7. Jaitae S. The lanna health cultural for health care. Thammasat Medical Journal 2018;18:240–8. (in Thai)
8. Jaitae S, Sanwong S. Evaluation of a folk science lesson on lanna local rituals for health promotion in HIV/AIDS patients. Journal of Thai Traditional & Alternative Medicine 2015;13:14–22. (in Thai)
9. Jaitae S. Lanna spirit on dimensional community health. Phranakhon Rajabhat Research Journal (Science and Technology) 2019;14:161–9. (in Thai)
10. Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre. Luck-bringing ritual [Internet]. 2017 [cited 2019 Sep 6]. Available from: <http://www.sac.or.th/databases/rituals/detail.php?id=6> (in Thai)
11. Northern Thai Information Center Chiang Mai University Library. Lanna tradition [Internet]. 2009 [cited 2019 Sep 8]. Available from: <http://library.cmu.ac.th/ntic/lannatradition/detaildata.php?id=167&keyword=%E1%B6%B9&searchby=1> (in Thai)
12. Social Research Institute. Khued (Taboos) [Internet]. 2012 [cited 2019 Jun 8]. Available from: http://www.sri.cmu.ac.th/~elanna/lan-nachild/scripts/belief/belief_kut.html (in Thai)
13. Jaitae S, Ratanapunya S, Sukseetong N, Kaewdang K. Knowledge and attitude toward mental health promotion for elderly with lanna folk ritual in Saluang Subdistrict Administrative Organization, Mae Rim District, Chiang Mai Province Humanities and Social Sciences Journal, Ubon Ratchathani Rajabhat University 2019;10:211–20. (in Thai)

14. Romthantham B, Narawan P, Rangsan J. An analysis of folk rituals of the ethnic groups in Sop Perng community, Mae Taeng District, Chiang Mai Province. Chiang Mai: Graduate School, Rajabhat Chiang Mai University; 2015. (in Thai)
15. Jaitae S. Lanna ritual on communication for health promotion. The Journal of Social Communication Innovation 2018;6:142-51. (in Thai)
16. Fonkao J. Local wisdom on rituals and beliefs related to reducing bad fate and supporting good fortune affecting health of people in Hang Dong District, Chiang Mai Province [Internet]. 2012 [cited 2019 Feb 8]. Available from: <http://cmuir.cmu.ac.th/handle/6653943832/26207> (in Thai)
17. Suksritong N. Lana local wisdom for health promotion of elderly in Saluang Subdistrict Administrative Organization, Mae Rim District, Chiang Mai Province. Chistain University of Thailand Journal 2017;23:164-73. (in Thai)
18. Dongsuwan N. Village guardians in Mae Ta village. Chiang Mai: Chiang Mai University; 2016. (in Thai)
19. Sookawat B, Untaya S. Village guardians, village pillars, temples, relationship Negotiation, and supernatural power-based construction of northern regional ethnic identity to become a cultural citizen. Rommayasan 2016;14:43-54. (in Thai)